

Korshamn – hamn under skydd av det heliga korset

Korshamn på Stålnäset.

Under medeltiden var Korshamn på yttersta, södra udden av Stålnäset en perfekt skyddad hamn med inlopp från söder, och skyddad från nordöstvinden.

Namnet anses syfta på platser där det funnits sjömärken i form av kors, vilka var uppsatta i inseglingen till en hamn och är i norröna traditionen kända som *hafnarkross*, 'hamnkors'. *Kors*-namnen är primära sjömärkesnamn, troligen med ursprung i medeltiden. *Kors*- betydde 'vigt kors, som vägleder och skyddar resande'. En Korshamn skulle således vara en hamn vigd under korset där resande var skyddade.

Sjömärken i form av kors var väl kända från katolsk tid i Norden och kan ha satts upp under medeltiden av munkar i ett ordnat system, för att märka ut pilgrimsleder och säkra transportvägar mellan olika ecklesiastiska egendomar. Korsen verkar finnas mest i de inre lederna och hamnarna.

Efter reformationen och Gustaf Vasa var endast spridda rester kvar av alla tidigare uppsatta kors, träkorsen ruttnade ned utan att tillåtas ersättas, men namntraditionen levde vidare.

Det äldsta historiska belägget för ett kors vid en farled kommer från den danske historikern Saxo Grammaticus. Han beskriver hur västslaviska hedniska sjörövare år 1157 högg ned ett kors på en ö mellan Falster och Møn: *de anföll och högg ned ett kors som hade uppförts på detta sunds stränder genom befolkningens fromhet och förstörde så ett berömt landmärke för att få större ära i sitt röveri.*

Intressant är att i de fyra sydligaste landskapen

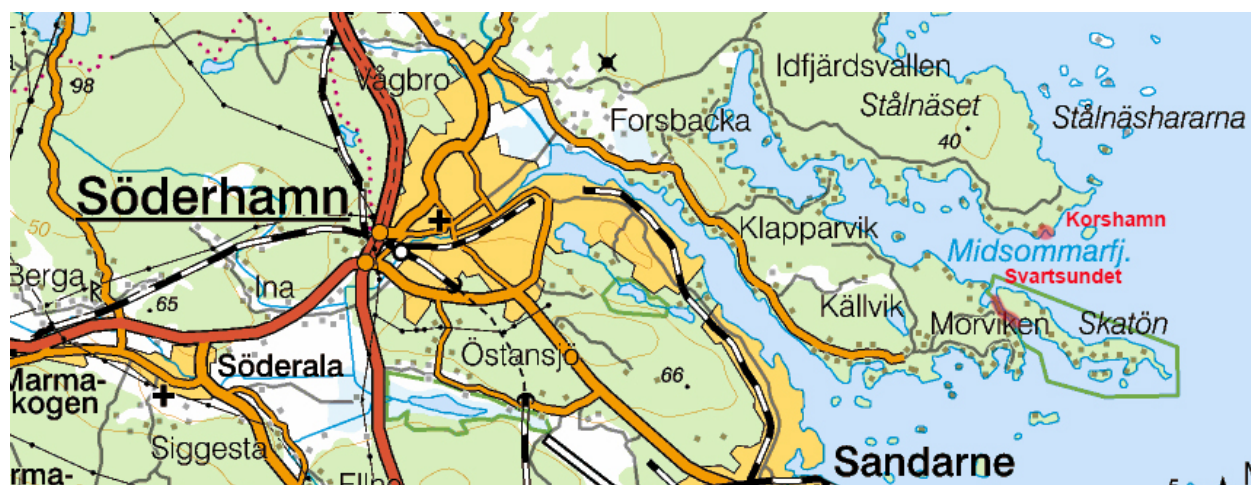
i Norrland finns vardera ett Korshamn, där Korshamn på Stålnäset i Söderhamn är det enda i Hälsingland. I Gästrikland finns en Korshamn på Kusön. Medelpads Korshamn ligger norr om Galtström i Njurunda, medan Ångermanlands Korshamn finns i södra inloppet till Härnösand vid Solumshamn. Intressant är även att ärkebiskop Birger Gregersson på sin visitationsresa 1374 nämner den väl skyddade hamnen vid Härnösand. Förefaller självklart att ärkebiskopen stannar till i just en Korshamn.

Dessa Korshamnar utmärker punkter med särskilt stor betydelse i ledssystemet. Här skulle man ha hoppats på att det var jämna avstånd mellan de fyra nämnda Korshamnarna, men så är inte fallet. Mellan Kusöns Korshamn och Stålnäsets Korshamn är det fågelvägen nästan mellan 30 och 32 kilometer, lite beroende på hur nära kusten man far. De 30–32 kilometrarna skulle kunna översättas som längdmåttet 4 *veckor siö*, vilket härrör från det fornsvenska *vika* 'sjömil' och *veckorsjö* som är ett gammalt nordiskt ord med ursprunglig betydelse 'växling'. Det betecknar den sträcka man ror tills roddarbyte måste ske. Genomsnittslängden för en vecka förefaller vara 8,3 kilometer.

Mellan Stålnäsets Korshamn och Galtströms Korshamn är det fågelvägen ca 98 kilometer, vilket skulle kunna motsvara 12 vika eller veckorsjö.

Mellan Galtströms Korshamn och Härnösands Korshamn är det fågelvägen ca 50 kilometer, vilket skulle kunna motsvara 6 vika eller veckorsjö.

Här kan man undra om det vid varje roddarbyte var landstigning i en enklare hamn som behövdes,

Svartsundet och Korshamn är markerade på översiktskarta för del av Söderhamns skärgård. Medgivande 1201/0240.

Den grunda, men plana Korshamn på Stålnäset idag.
Foto: Elise Hovanta.

och upphämtning av nya roddare, eller om man hade ett eller flera par utvilade roddare med i farkosten. Man kan ju vidare undra hur många roddare som behövdes i varje roddarlag, och hur stora båtar man egentligen rodde. Vidare undrar man ju om man oftare rodde än använde segel, och varför just rodd satt prägel på ett längdmått.

De inre delarna av Korshamn på Stålnäset i Söderhamns skärgård är idag uppgrundade. Med en landhöjning om ca 7 mm årligen har landet höjt sig nära sju meter sedan St Olavs dagar. Höjer man landet 7 meter så bildas en nära 300 meter lång och 125 meter bred vik vid Korshamn, inbegripande dagens Korshamnsmyran. Fortfarande idag har den vattenfyllda delen av Korshamn en angenämt plan botten utan stora stenar och andra hinder. Viken idag är ca 50 x 100 m stor. Ett smalt dike leder in till den inre delen av Korshamn, som bildar en lövskogsbeklädd sänka och myrområde med relativt branta moränslänter på tre sidor. På den västra moränkanten ligger ett område med en tomtning och sex båtlänningar (fornl. Norrala 70:1). Tomtningen har en ingång i den ÖNÖ stenvallen. Ytterligare en båtlänning ligger ett kort stycke söder härom (fornl. Norrala 71:1). Båtlänningarna är intill 5,5 meter långa och

Korshamn med den inre Korshamnsmyran, vilken tidigare utgjort en skyddad hamnbassäng, nära 300 meter lång. Tomtningar och båtlänningar ligger på västra moränkanten av myren. På kartan har höjdkurvan 5 meter över dagens havsnivå markerats vilket motsvarar ungefär en kustlinje under 1300-talet. Kartutsnitt ur fornminnesregistret.

3 meter breda med bortrensad sten i kanterna. Tomtningarna och båtlänningarna kan inte knytas till den medeltida hamnens anläggningar, utan bör vara från tiden då Korshamn var fiskeläge. Förmodligen skulle man vid en noggrannare arkeologisk inventering kunna påträffa ytterligare husgrunder och andra lämningar knutna till den medeltida hamnen.

Korshamn på Stålnäset är kanske identisk med 'Norra hamnen', som motsats till den södra, senare Söderhamn. Men det är en annan historia.

Elise Hovanta, arkeolog i projekt St Olav Waterway

Källor:

- Hovanta, Elise. 2010. *Helgön – Stora Jungfrun. Kulturhistorisk inventering av ön Stora Jungfrun, Söderhamns stad, Hälsingland, 2009*. Stigfinnaren. Arkeologi och kulturhistoria 24.
- Westerdahl, Christer. 1989. *Norrlandsleden I. Källor till det maritima kulturlandskapet*. Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXIV.
- Westerdahl, Christer. 2014. *Norrlandsleden III. Norrlandskusten under medeltiden. Det maritima kulturlandskapet*.

EUROPEAN UNION
European Regional Development Fund

Interreg
Central Baltic

**SÖDER
HAMN!**